

BEFOLKNINGSFORLØBET 1645-1960

Nationaløkonomisk Tidsskrift Bind: 104 1-2

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_0104-PDF/nto_0104_100270.pdf

pdf genereret den : 25-1-2006

henlæggelser i almindelighed kun udgør halvdelen af det henlagte beløb. Skattelettelsen, der følger henlæggelsen, vil derfor som oftest umiddelbart dække bindingen. Dertil kommer, at bindingen skal ske i et *privat* pengeinstitut. Dette vil kunne finde det fordelagtigt at yde en kunde et *særligt lån* til dækning af indskudet på den bundne konto, idet en sådan transaktion ikke stiller krav om udbetalinger fra pengeinstituttet. En investeringsfondshenlæggelse kan derfor ske uden det i mindste omfang formindsker en virksomheds mulighed for at finansiere sine realinvesteringer. For at påvirke virksomhedernes muligheder herfor må der ved en investeringsfondshenlæggelse kræves en binding af den *fulde* henlæggelse, og bindingen må ske *udenfor* de private pengeinstitutter, altså for eksempel i Nationalbanken.

Hvis adgangen til investeringsfondshenlæggelser gøres fri, må der samtidig rimeligvis ske en vis begrænsning i skattefordelene ved henlæggelser. Dette vil kunne ske ved, at en fondshenlæggelse – i modsætning til under den nugældende ordning, hvor den straks kan fradrages fuldt ud i den skattepligtige indkomst – tillades afskrevet i overensstemmelse med afskrivningslovgivningens saldoafskrivningsprincipper. På denne måde vil en fondshenlæggelse samtidig tydeligere komme til at fremtræde som et alternativ til investering i maskiner eller lignende. Da formålet er en moderering af investeringerne, må fondsmidlerne kræves bundet et vist åremål, f.eks. 5 år. Derimod vil der ikke være grund til at kræve, at henlæggelserne er anvendt inden udløbet af en tidsfrist, som f.eks. den nugældende på 12 år. De henlagte midler bør, som hidtil, anvendes til forlodsafskrivning på maskiner, bygninger m.v.

De beløb, der efterhånden bindes på spærrede konti for eksempel i Nationalbanken, vil kunne danne grundlaget for en lejlighedsvis stimulering af de private investeringer i forbindelse med den mere nuancerede økonomiske politik. Den mest hensigtsmæssige og effektive måde at gøre dette på er antagelig lejlighedsvis at tillade belåning af dele af de indestående beløb. Herved forøges virksomhedernes (og bankernes) likviditet. Da der er tale om en belåning, og ikke en anvendelse af investeringsfondsmidlerne, behøver virksomhederne ikke i den anledning at foretage forlodsafskrivninger. Ved en belåning mister virksomhederne derfor ikke afskrivningsmuligheder. Virksomhedernes motiv til at udnytte en belåningsmulighed vil derfor være kraftigere end deres motiv til at udnytte en eventuel frigivelse af fondsmidler.

Axel Mossin*

BEFOLKNINGSFORLØBET 1645-1960

Redaktør Aksel Lassens bog »Fald og Fremgang«¹ er et forsøg på at få talmæssigt hold på og give en række kommentarer til befolkningsudviklingen i Danmark i den lange periode mellem 1645 og 1960.

Grundlaget for vor viden om befolkningsudviklingen er i første række folketællingerne, hvoraf de første blev afholdt 1769, 1787 og 1801. Allerede forud for disse totale bestandsopgørelser havde centraladministrationen interesseret sig for ved præsternes mellemkomst at indhente talmæssige oplysninger om befolkningens bevægelser. Så vidt det kan skønnes, blev denne indberetningsaktivitet sat i gang i 1686. Der har dog tydeligvis været vanskeligheder ved at få de lokale myndigheder til at efterkomme indberetningspligten. 1720 rykkes biskopperne for de årlige beretninger, og 1735 bliver det påny pålagt dem at fremskaffe materialet. Denne gang følges henstillingen, og fra dette år findes der praktisk taget fuldstændige indberetninger om fødsler og dødsfald. Initiativet udgik denne gang fra det nyoprettede Oeconomie- og Commerce Collegium, som naturligt nok havde brug for statistikken i sit mangesidede erhvervsøkonomiske arbejde.

* Videnskabelig assistent ved Københavns Universitets Statistiske Institut, cand. polit.

1. Aksel Lassen: *Fald og Fremgang*. Udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur. Universitetsforlaget i Aarhus 1965. Pris: kr. 40.00.

henlæggelser i almindelighed kun udgør halvdelen af det henlagte beløb. Skattelettelsen, der følger henlæggelsen, vil derfor som oftest umiddelbart dække bindingen. Dertil kommer, at bindingen skal ske i et *privat* pengeinstitut. Dette vil kunne finde det fordelagtigt at yde en kunde et *særligt lån* til dækning af indskudet på den bundne konto, idet en sådan transaktion ikke stiller krav om udbetalinger fra pengeinstituttet. En investeringsfondshenlæggelse kan derfor ske uden det i mindste omfang formindsker en virksomheds mulighed for at finansiere sine realinvesteringer. For at påvirke virksomhedernes muligheder herfor må der ved en investeringsfondshenlæggelse kræves en binding af den *fulde* henlæggelse, og bindingen må ske *udenfor* de private pengeinstitutter, altså for eksempel i Nationalbanken.

Hvis adgangen til investeringsfondshenlæggelser gøres fri, må der samtidig rimeligvis ske en vis begrænsning i skattefordelene ved henlæggelser. Dette vil kunne ske ved, at en fondshenlæggelse – i modsætning til under den nugældende ordning, hvor den straks kan fradrages fuldt ud i den skattepligtige indkomst – tillades afskrevet i overensstemmelse med afskrivningslovgivningens saldoafskrivningsprincipper. På denne måde vil en fondshenlæggelse samtidig tydeligere komme til at fremtræde som et alternativ til investering i maskiner eller lignende. Da formålet er en moderering af investeringerne, må fondsmidlerne kræves bundet et vist åremål, f.eks. 5 år. Derimod vil der ikke være grund til at kræve, at henlæggelserne er anvendt inden udløbet af en tidsfrist, som f.eks. den nugældende på 12 år. De henlagte midler bør, som hidtil, anvendes til forlodsafskrivning på maskiner, bygninger m.v.

De beløb, der efterhånden bindes på spærrede konti for eksempel i Nationalbanken, vil kunne danne grundlaget for en lejlighedsvis stimulering af de private investeringer i forbindelse med den mere nuancerede økonomiske politik. Den mest hensigtsmæssige og effektive måde at gøre dette på er antagelig lejlighedsvis at tillade belåning af dele af de indestående beløb. Herved forøges virksomhedernes (og bankernes) likviditet. Da der er tale om en belåning, og ikke en anvendelse af investeringsfondsmidlerne, behøver virksomhederne ikke i den anledning at foretage forlodsafskrivninger. Ved en belåning mister virksomhederne derfor ikke afskrivningsmuligheder. Virksomhedernes motiv til at udnytte en belåningsmulighed vil derfor være kraftigere end deres motiv til at udnytte en eventuel frigivelse af fondsmidler.

Axel Mossin*

BEFOLKNINGSFORLØBET 1645-1960

Redaktør Aksel Lassens bog »Fald og Fremgang«¹ er et forsøg på at få talmæssigt hold på og give en række kommentarer til befolkningsudviklingen i Danmark i den lange periode mellem 1645 og 1960.

Grundlaget for vor viden om befolkningsudviklingen er i første række folketællingerne, hvoraf de første blev afholdt 1769, 1787 og 1801. Allerede forud for disse totale bestandsopgørelser havde centraladministrationen interesseret sig for ved præsternes mellemkomst at indhente talmæssige oplysninger om befolkningens bevægelser. Så vidt det kan skønnes, blev denne indberetningsaktivitet sat i gang i 1686. Der har dog tydeligvis været vanskeligheder ved at få de lokale myndigheder til at efterkomme indberetningspligten. 1720 rykkes biskopperne for de årlige beretninger, og 1735 bliver det påny pålagt dem at fremskaffe materialet. Denne gang følges henstillingen, og fra dette år findes der praktisk taget fuldstændige indberetninger om fødsler og dødsfald. Initiativet udgik denne gang fra det nyoprettede Oeconomie- og Commerce Collegium, som naturligt nok havde brug for statistikken i sit mangesidede erhvervsøkonomiske arbejde.

* Videnskabelig assistent ved Københavns Universitets Statistiske Institut, cand. polit.

1. Aksel Lassen: *Fald og Fremgang*. Udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur. Universitetsforlaget i Aarhus 1965. Pris: kr. 40.00.

De problemer, som navnlig har optaget Aksel Lassen, er, hvorvidt det skulle være muligt at udnytte det således foreliggende talmateriale, bestående først og fremmest af folketællingerne og indberetningerne om fødsler og dødsfald, til at give et samlet, tilforladeligt billede af befolkningsudviklingen forud for 1801.

Ved vurdering af disse bestræbelser falder det naturligt at betragte perioderne 1735-1801 og 1645-1735 hver for sig.

Perioden fra 1735 til 1801.

Tanken om at tilvejebringe overensstemmelse mellem de tre ældste folketællinger og de foreliggende oplysninger om fødsler og dødsfald har optaget adskillige andre end Lassen. Opgaven skulle i og for sig være banal nok, forudsat at de ældre folketællinger var pålidelige, såfremt listerne over fødsler og dødsfald umiddelbart var anvendelige, og såfremt man disponerede over oplysninger om ind- og udvandring. Men desværre er ingen af disse forudsætninger til stede. Det er naturligvis disse mangler, der ligger bag de tidligere konstruktionsforsøg, bl.a. William Scharlings og Adolph Jensens.

Til disse forsøg er det, Aksel Lassen nu har ydet et bidrag. For overskuelighedens skyld hid sættes følgende talmæssige oversigt over de hermed foretagne skøn.

Det fremgår, at alle, som har beskæftiget sig med spørgsmålet, er enige om at akceptere folketællingen i 1801. Hermed horer enigheden imidlertid også op. Der er dog for så vidt overensstemmelse i det rent negative, at ingen er tilbøjelige til at anse tællingsresultaterne fra 1769 og 1787 som tilforladelige. Men uenigheden er allerede ret fremherskende, når det gælder størrelsesordenen af det skønsmæssige tillæg, man anser det for berettiget at foretage.

Scharling regner med et tillæg på 50.000 til den i 1769 optalte befolkning, idet han gør gældende, at der dels er udeladt militærpersoner af optællingen, dels formentlig har været en del fraværende fiskere, sømænd og handlende som følge af, at tællingen blev afholdt om sommeren. Af sidstnævnte grund mener han ligeledes at burde foretage et tillæg til 1787-tællingen, her dog kun på 25.000. For at få overensstemmelse mellem de således skønnede folketal og tilvæksten ifølge indberetningerne til kommercekollegiet har det været nødvendigt for Scharling at regne med en ret væsentlig nettoindvandring, jfr. tabellen.

Tabel 1. Danmarks befolkning iflg. forskellige skøn.

1000 personer	Optalt befolkning	Scharlings skøn	Adolph Jensens skøn	Aksel Lassens skøn
<i>Folketal</i>				
1735	.	785	775	714
1769	785	835	838	810
1787	840	865	867	861
1801	926	926	926	926
<i>Fødselsoverskud</i>				
1735-69	.	46	63	96
1769-87	.	23	29	51
1787-1800	.	53	59	65
<i>Nettoindvandring</i>				
1735-69	.	4	0	0
1769-87	.	7	0	0
1787-1801	.	8	0	0

Adolph Jensen har, som det vil ses, regnet med et noget større fødselsoverskud end Scharling, idet han har erkendt, at der på dødslisterne må have været opført en del dødfødte, som ikke er medtaget på fødselslisterne. Han har i konsekvens heraf trukket 2 pct. fra de døde for 1780 og 1 pct. efter 1780. Folketallene for 1787 og 1769 har Adolph Jensen herefter beregnet gennem successiv tilbageregning på 1801-tallet med fradrag af periodernes fødselsoverskud. Ved dette skøn er der således set bort fra mulige vandringer.

Aksel Lassen har også baseret sin beregning på ligevægt mellem ind- og udvandring. Det nye i hans opgørelse er for det første det, at han har søgt en nærmere fiksering af andelen af dødfødte på dødslisterne og herunder er nået frem, ikke til 1-2 pct. som Adolph Jensen, men til $5\frac{1}{2}$ pct. som den sandsynligste størrelsesorden. Han har endvidere søgt et bedre underbygget skøn for 1769-folketallet, navnlig baseret på en sammenligning af kvindeprocenterne ved tællingerne i 1769, 1787 og 1801, hvilken sammenligning indikerer, at der i den første tælling foruden det officielle tillæg på 13.000 for hvervede soldater skulle være udeladt en del mænd formentlig som følge af frygt for at blive afsløret under overtrædelse af stavnsbåndet. Gennem korrektion af tallet for 1769 ved hjælp af kvindeprocenten og ved korrektion af dødslisterne med fradrag af de nævnte $5\frac{1}{2}$ pct. opnår Lassen overensstemmelse mellem fødselsoverskuddene og folketallene i 1769 og 1801. Som det vil fremgå af ovenstående tabel, er de således konstruerede folketal – og navnlig de ældste af dem – væsentligt lavere end Scharlings og Adolph Jensens skøn.

Der er adskilligt, der taler til fordel for Aksel Lassens konstruktion. Hans nye iagttagelse til brug for korrektionen af 1769-folketallet har sandsynligheden for sig. Lad mig i øvrigt tilføje, at allerede Bergsøe anså et tal på 815.000, altså ikke særligt afvigende fra Lassens, som det sandsynligste folketal for 1769¹. Det springende punkt er derimod nok stadigvæk størrelsen af den procentdel dødfødte, som findes opført på dødslisterne uden at være optaget blandt fødslerne. Denne andel fikserer Lassen som nævnt til $5\frac{1}{2}$ pct., men grundlaget herfor indeholder ubestrideligt, hvad forfatteren også erkender, p. 43, et væsentligt moment af skøn. Tallet har støtte i erfaringer fra Gustav Bangs og Chr. Thorsøes kirkebogsstudier, men en aktuarmæssig beregning, som Lassen har ladet foretage, udelukker ikke, at tallet kan være så højt som 8 pct. Alt taget i betragtning er Lassens befolkningsbalance dog nok den indtil nu sandsynligste og bedst underbyggede konstruktion af befolkningsforløbet i perioden 1735-1801. Naturligvis er det en svaghed, at vort kendskab til vandringerne endnu er for spinkelt til at sige noget eksakt herom.

Perioden fra 1645 til 1735.

Forsøg på at skyde den demografiske front tilbage til tiden forud for 1735 har ikke tidligere givet resultater, der har kunnet påregne almindelig tilslutning. Den tidligere diskussion har navnlig været centreret omkring skattemandtallene for 1645 og 1660. Efter en bearbejdelse af disse i 1870'erne mente Johan Grundtvig at kunne ansætte indbyggertallet i det egentlige Danmark til knap 560.000 i 1645 og knap 460.000 i 1660. Der skulle altså i tidsrummet 1645-1660 være sket en reduktion på 100.000. Grundtvigs resultater vandt hverken tiltro hos historikere eller statistikere. Begge grupper anså tallene for alt for lave. Scharling nåede til den helt negative konklusion², at det »desværre (må) siges, at statistikken intet bidrag kan give til at belyse befolkningsforholdene ud over år 1735, men at alt, hvad der med hensyn til den foregående tid kan opstilles, kun er gisninger, støttet til en betragtning af de historisk kendte forhold«. Historikerne mente sig ikke desto mindre i stand til at skønne et tal. Omkring århundredskiftet ansatte den officielle historieforskning først og fremmest med J. A. Fridericia som garant folke-

1. Falbe-Hansen & Scharling: *Danmarks Statistik I*, p. 382.

2. *Danmarks Statistik*, supplementsbind 1890, p. 86 ff.

tallet 1660 til 800-900.000. Dette tilsyneladende ikke alt for vel funderede tal er viderebefordret til Arups Danmarkshistorie III, p. 53 og Politikens Danmarkshistorie VII, p. 115.

Det er størrelsen af dette skøn, Aksel Lassen mener at måtte sætte spørgsmålstegn ved, idet han mener at kunne ansætte Danmarks befolkning 1650 til 550.000 og 1660 til 430.000. Skønnene ligger, som det vil ses, i underkanten af selv Grundtvigs tal og ikke mindre end 300.000 under den officielle historieforsknings tal.

Hovedsagen i Aksel Lassens bevisførelse er en fornyet gennemgang af 1660-mandtallet, hvis resultat i og med, at det er indhentet til skatteformål, hidtil har været betragtet med skepsis som værende for lavt. Den nu foretagne gennemgang bærer præg af overordentlig grundighed. Forfatteren sammenholder den mandtalte befolkning med oplysninger fra gods- og sognejordebøger, med 1662- og 1664-matriklerne og med andre foreliggende kilder. Efter denne meget omhyggelige gennemgang tager Lassen ikke i betænkning at karakterisere 1660-mandtallet for i kvalitet at stå på højde med de ældste folketællinger.

Efter fiksering af 1660-folketal og beregning af et 1645-folketal på grundlag af det kvalitetsmæssigt meget ringere mandtal for dette år går Lassen videre ved at inddrage de oplysninger om fødsler og dødsfald, der er til disposition for perioden mellem 1645 og 1735. Det lykkes herunder forfatteren landsdel for landsdel at påvise, at fødsels- og dødstallene er af en sådan størrelse, at de med en væsentlig grad af sandsynlighed er i stand til at forklare sammenhængen mellem folketal på 550.000 i 1650, 430.000 i 1660 og 714.000 i 1735.

Kritik af resultaterne.

Det kan på baggrund af den store afstand mellem forfatterens tal og de hidtidige skøn næppe undgås, at Aksel Lassens resultater vil give anledning til en ny livlig debat omkring de højst kontroversielle problemer vedrørende befolkningsforholdene i midten af det 17. årh. Kommentarer fra den officielle historieforskning lader endnu vente på sig. Derimod er der i forbindelse med forsvaret for min disputats allerede fremkommet nogle kritiske bemærkninger fra sociologisk hold. Disse bemærkninger, fremsat af professor Svalastoga¹, anfægter såvel Grundtvigs 1660-skøn på 445.000 som Lassens da publicerede foreløbige skøn på 410.000², som værende alt for lave.

Svalastogas kritik er fremsat, inden han har haft lejlighed til at stifte bekendtskab med dokumentationen i det her anmeldte værk. Den kan altså strengt taget ikke tages til indtægt for en kritisk holdning til selve det foreliggende værk. Kritikken indeholder imidlertid netop de elementer, som må forudses at blive bragt i marken mod Aksel Lassens resultater. Den er derfor i alle tilfælde et godt udgangspunkt for en analyse af disse resultater.

Det første punkt, Svalastoga anholder, er den omstændighed, at Lassens tal for 1660 ville implicere en større folkemængde i Norge end i Danmark omkring 1660, nemlig 440.000 mod 410.000 (nu korrigeret til 430.000). Tankegangen er vel den, at sådanne størrelsesrelationer er mindre sandsynlige på baggrund af Danmarks ledende stilling i Unionen. Talforhold som de anførte kan vel imidlertid ikke afvises efter den tilsyneladende erhvervsmæssige ekspansion, Norge havde været inde i under det 17. årh.s gode konjunkturer for skibsfart, bjergværksdrift og træhandel, og hvor samtidig Danmark som følge af ganske specielle forhold i forbindelse med pest og krigsbegivenheder pludselig så sit folketal reduceret med godt 100.000. På senere tidspunkter, hvor der foreligger skøn for såvel den danske som den norske befolkning, er afstanden i Danmarks favør i alt fald ikke større end netop de 80-100.000, hvormed folketal

1. Kaare Svalastoga: »En disputats om adelsvældens grundlag«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1965, pp. 136-37.

2. Aksel Lassen: *Befolkningsudviklingen i Danmark 1660-1769*. Jyske Samlinger, Ny Række V 2, p. 182.

sandsynligvis er reduceret mellem 1645 og 1660. I 1701 var folketallet i de to lande henholdsvis 603.000 for Danmark og 504.000 for Norge og i 1769 810.000 og 724.000¹.

Et andet problem, Svalastoga fremhæver i sin kritik, er, at Lassens tal implicerer en hurtigere befolkningstilvækst i Danmark end for Europa som helhed. Dette udsagn er baseret på Carr Saunders skøn fra 1936 over befolkningen i Europa og asiatisk USSR². Skønnet udgør 103 mill. i 1650 og 144 mill. i 1750, altså en vækst på 40 pct. Det er dog kun ved at basere beregningen af den danske befolkningstilvækst på Adolph Jensens meget høje tal for 1750, nemlig 806.000, at der opstår en betydelig divergens mellem den danske og den øvrige europæiske befolkningsudvikling. Lægger man i stedet tallene fra det anmeldte værk til grund, nemlig 550.000 i 1650 og 757.000 i 1750, bliver der tale om en stigning på 38 pct., altså så godt som fuldstændig overensstemmende med det samlede europæiske forløb.

Vigtigere end disse sammenligninger er det imidlertid, at Svalastoga gør opmærksom på, at en befolkningsudvikling som den af forfatteren skitserede i visse perioder vil forudsætte en fødselshyppighed på mere end 5 pct. pr. år. Dette niveau er Svalastoga tilbøjelig til at anse for urimelig højt, hvilket er forståeligt nok på baggrund af, at de kendte fødselskvotienter for det 18. årh.s Danmark lå omkring 3 pct. og nutidens så lavt som omkring 1,7 pct. Spørgsmålet er imidlertid, om en kvotient beliggende omkring 5 pct., når forholdene efter 1660 tages i betragtning, er så høj, at den må kasseres som usandsynlig. Dette spørgsmål er et kardinalpunkt i vurderingen af Aksel Lassens resultater. Som sådan fortjener forholdet en lidt mere indgående undersøgelse.

Resultaterne nærmere analyseret.

Skal man vurdere sandsynligheden af de opnåede resultater, kommer man ikke uden om at foretage visse supplerende og sammenfattende beregninger ud over dem, der findes hos forfatteren. Et sådant forsøg vil fremgå af tabel 2.

De anførte beregnede folketal for hele landet er dels Lassens egne, dels anslået af undertegnede (de kursiverede). De sidste tal er fremkommet på den måde, at Lassens på grundlag af fødselsoverskuddet tilbageregnete tal for provinsen (p. 498) er korrigeret for den sandsynlige indvandring til hovedstaden (p. 70). Der er herefter gjort et tillæg for størrelsen af Københavns befolkning på grundlag dels af Lassens opgivelser for tidspunkterne 1660, 1709 og 1729 og egne tal for de mellemliggende tidspunkter. Det siger sig selv, at således konstruerede tal for hele landets befolkning i væsentlig grad må bero på skøn, idet kendskabet til såvel indvandringen til København som den nøjagtige størrelse af hovedstadens befolkning i det hele er ret spinkelt. Med de givne data, taget fra Lassens værk, er spillerummet for afvigelser ved eventuelle alternative beregningsforsøg imidlertid forholdsvis snævert.

Beregningen bekræfter, at befolkningens vækstrate er meget høj umiddelbart efter befolkningskatastrofen i 1650'erne. I løbet af tiåret 1660-69 øges befolkningen med 11 pct. I virkeligheden skal man helt op til 1850'erne for at finde tilsvarende høje rater. Væksten holder sig imidlertid – hvad der turde være nok så opsigtsvækkende – stadig oppe på så høje procenter, som 6-8, gennem hele perioden 1670-1709, at tilsvarende procenter først igen forekommer under reformperioden i slutningen af det 18. årh.

Det er denne betydelige vækst længe forud for den hidtil kendte befolkningsekspllosion, som navnlig vil vække forundring og ægge til kritik. Det er givet, at vækstforhold af de angivne dimensioner i denne periode fortrinsvis måtte bero på en væsentlig forøget fødselshyppighed. Desværre savner vi holdepunkter for fødselskvotientens størrelse for hele landet forud for 1735. Efter dette tidspunkt ligger tallene, jfr. tabel 2, i det hele på det for det følgende århundrede kendte niveau på godt 3 pct. pr. år og giver således ikke anledning til særlige betragtninger.

1. *Statistiske Oversikter 1948*, Oslo 1949, p. 31.

2. *U. N.-population studies*, no. 17, p. 11.

Tabel 2. Befolkningsudvikling 1650-1800.

	Folketal ved periodens begyndelse 1000 pers.	Befolk- nings- tilvækst, pct.	Fødsels- kvotient. Hele landet, pct.	Fødsels- kvotient. Sjæll. landsogne, pct.
1650-60	550	-21,0	...	...
1660-69	434	11,3	...	44,7
1669-79	483	7,9	...	52,5
1679-89	521	6,3	...	43,0
1689-99	554	8,8	...	44,3
1699-1709	603	8,5	...	40,6
1709-19	654	1,9	...	39,0
1719-29	667	5,3	...	37,4
1729-39	702	3,8	...	35,5
1739-49	728	4,1	32,6	34,9
1749-59	758	3,9	33,0	35,1
1759-69	788	2,8	32,5	32,8
1769-79	810	3,2	31,9	...
1779-89	836	3,5	30,6	...
1789-99	865	7,0	31,0	...

Mere præcise slutninger om fødselshyppigheden i tiden umiddelbart efter 1660 tillader kun de sjællandske og til nød det fynske kirkebogsmateriale kombineret med Lassens befolkningstal. For Sjællands vedkommende fremgår resultaterne af en sådan kombination af tabellen. Den bekræfter, at fødselshyppigheden i den demografisk særlig interessante periode i slutningen af det 17. årh. ligger oppe på den usædvanlig høje rate af 4-5 pct. om året. For Fyns vedkommende synes tallene endog at ligge i overkanten af de sjællandske (p. 87), og i endnu højere grad synes det at være tilfældet for visse sydyske områder (p. 58) og for midtjyske egne, hvor man i 60'erne har kunnet nå helt op på 6 pct. (p. 258).

Spørgsmålet er, om en fødselshyppighed af disse dimensioner må afvises som usandsynlig. Det vil for det første være på sin plads at gøre opmærksom på, at der ingenlunde er tale om uhort høje fødselskvotienter. For visse udviklingslande er der iagttaget moderne fertilitetskvotienter på samme niveau, 4-5 pct.¹ Og endnu i de to første årtier af det 19. årh. lå den gennemsnitlige fødselsrate for hele Europa så højt som mellem 3,8 og 3,9 pct.² Samme høje niveau omkring 4 pct. kunne endvidere iagttages i England under det befolknings-»take-off«, som ledsagede den industrielle revolution³.

På denne baggrund kan det givetvis ikke anses for uopnåeligt med en fødselskvotient på 4-5 pct. i en periode som den efter 1660, da aldersfordelingen som følge af den foregående periodes pestdødsfald var særlig fertilitetsgunstig, idet omkring 45 pct. af befolkningen befandt sig i de produktive aldersklasser på 20-49 år (p. 90). Ved en nærmere vurdering af niveauets sandsynlighed ville det naturligvis være ønskeligt at disponere over tal for periodens andel af gifte kvinder i fodedygtig alder. Sådanne tal er ikke til disposition. Regner man imidlertid med, at grup-

1. P. C. Matthiessen: *Befolkningens Vækst*. København 1965, p. 42.

2. Adolph Jensen: »Befolkningsforholdene i de nordiske Lande i det 18. Aarhundrede«. *National-økonomisk Tidsskrift* 1935, p. 24.

3. Deane & Cole: *British Economic Growth 1688-1959*, Cambridge 1962, p. 129.

pen gifte kvinder udgør samme andel af hele befolkningen i aldersklassen 20—49 år i 1660 som ved folketællingen i 1787, nemlig 30 pct., vil en sådan beregning utvivlsomt angive en minimumsgrænse for andelen af gifte i 1660. Anvendt på de 45 pct. af befolkningen, der i 1660 befandt sig i denne aldersklasse, skulle de gifte kvinder i fødedygtig alder altså udgøre 13,5 pct. eller mellem 1/8 og 1/7 af hele befolkningen. Det vil med andre ord sige, at man skulle kunne nå frem til en fertilitetskvotient beregnet på grundlag af antallet af gifte kvinder alene ved at multiplicere den summariske fertilitetskvotient med rundt regnet 7,5. Fertiliteten skulle med andre ord i slutningen af det 17. årh. udgøre maksimalt 30-37 pct. årligt pr. frugtbart ægteskab. Det svarer til et barn årligt i hvert tredje ægteskab, hvor kvinden er i fødedygtig alder. Noget urimeligt højt niveau kan dette vel næppe anses for.

Det anførte støtter, at Lassens hypotese om befolkningsudviklingen skulle være mulig, men kan naturligvis ikke tages som noget positivt bevis for rigtigheden. Her må den kildekritiske ekspertise vel have det sidste ord.

Sammenfattende bemærkninger.

Ovenstående omtale har navnlig beskæftiget sig med hovedlinjerne i Aksel Lassens bog og trinsvis med de mere problemfyldte dele. Bogen indeholder imidlertid langt mere end hovedlinjer, ja, er for hovedpartens vedkommende en materialesamling og en – i mange henseender ret tung – dokumentation baseret på udredning af lokale befolkningsforhold. Det er et enestående, omfattende talmateriale til mange tænkelige demografiske formål, der her er fremlagt gennem bogens 250 sider tabelstof. Det er uhyre fortjenstfuldt, at et materiale af denne art er fremdraget fra vanskeligt tilgængelige kilder. Der er næppe tvivl om, at dette materiale i fremtiden vil blive endda meget benyttet. Noget andet er, at bogen ikke er nogen let bog, hverken at orientere sig i eller at læse. Mere end af journalistens lette hånd bærer den præg af det enormt slidsomme arbejde, som har været forudsætningen for dens fremkomst.

Svend Aage Hansen*

BELØNNEDE PRISOPGAVER I STATSVIDENSKAB OG ØKONOMI

Det var ikke nogen hverdagsbegivenhed, da Aarhus Universitet sidste år belønnede en prisopgave med guldmedalje i økonomi, jfr. Knud Lüttichaus artikel i dette og forrige hefte. Det har derfor været naturligt for *Nationaløkonomisk Tidsskrift* at markere tildelingen ved at bringe en fortegnelse over belønnede prisopgaver i statsvidenskab og økonomi ved Københavns og Aarhus universiteter. I fortegnelsen er ikke medtaget opgaver, som er belønnet med accessit, men hvis forfattere ikke har ønsket deres navn offentliggjort. De anførte stillingsangivelser for forfatterne refererer til belønningstidspunktet; der skal i denne forbindelse erindres om, at kandidaterne i årene 1895-1907 fra den økonomisk-statistiske eksamen betegnedes cand. mag.

Fortegnelsen for Københavns universitet er udarbejdet af stud. polit. Niels M. Larsen, for årene frem til 1925 på grundlag af P. Grønvold »Den statsvidenskabelige eksamen«, *Festskrift i anledning af 25-års dagen for oprettelsen af Socialøkonomisk Samfund*, København 1925, pp. 245 ff. og for de resterende år på grundlag af Universitetets festskrifter. Oplysningerne for Aarhus Universitet er hentet fra »Aarhus Universitet, Årsberetning«.

* Professor ved Københavns Universitet, dr. polit.